

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА ТА СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА

УДК 343.132

Басиста Ірина Володимирівна,
 доктор юридичних наук, доцент,
 професор кафедри кримінально-правових дисциплін
 та оперативно-розшукової діяльності
 Прикарпатського факультету
 Національної академії внутрішніх справ,
 підполковник міліції

ОКРЕМІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ – ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСКАРЖЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ

У даній статті розглянуто низку проблем як законодавчого унормування, так і практичної реалізації засади кримінального провадження – забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. При цьому визначено, що зусилля науковців і практиків повинні бути спрямовані на напрацювання реальних, оптимальних механізмів реалізації громадянином своїх конституційних прав в цілому, та в кримінальному провадженні, зокрема.

Ключові слова: засади кримінального провадження, досудове розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя, кримінальне правопорушення, кримінальне провадження, процесуальні дії, бездіяльність, оскарження процесуальних рішень.

Постановка проблеми. У будь-якій правовій державі, де людина виступає найвищою соціальною цінністю, напрацювання реальних, оптимальних механізмів реалізації нею своїх конституційних прав належних до пріоритетних напрямків державної правової політики. У статті 55 Конституції України кожному з нас гарантовано право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, зокрема до них належать і рішення, дії та бездіяльність, які приймаються або ж вчинені уповноваженими суб'єктами у кримінальному провадженні.

Не дивлячись на те, що у частині 1 статті 303 КПК наведено вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора, що можуть бути оскаржені на досудовому провадженні, зокрема:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його

захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником, на сьогоднішній день існує цілий ряд проблем безперешкодної реалізації учасниками кримінального провадження та іншими особами цих та інших суміжних положень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна сказати, що ця проблематика не досліджувалася провідними процесуалістами, зокрема низка фундаментальних публікацій у цій царині належить В. Г. Гончаренку, Ю. М. Грошовому, М. М. Михеєнку, В. Т. Нору, В. О. Попелюшко, М. Є. Шумилі, О. Г. Яновській та іншим відомим вченим. Однак широке її обговорення науковою спільнотою вимагає аналізу та синтезу базових прогалин та колізій з метою їх подальшого оптимального вирішення і усунення.

Постановка завдання. Метою та завданнями статті є визначення кола проблем як законодавчого унормування, так і практичної реалізації засади кримінального провадження – забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розпочинаючи розгляд заявленої проблематики слід звернутися до конструктивних висновків В. Г. Гончаренка в розрізі того, що якщо ми забезпечимо панування в державі ідеології верховенства права і реального режиму законності, то будемо мати можливість жити в цивілізованій, демократичній державі і з оптимізмом поглядати на майбутнє прийдешніх поколінь [1, с. 9].

На наше переконання, одним із складових елементів механізму забезпечення реального режиму законності та верховенства права є інститут засад кримінального провадження.

За В. Т. Нором засади кримінального провадження – це закріплені у Конституції України, загальновизнаних міжнародних актах та у кримінальному процесуальному законодавстві фундаментальні (базові) керівні для учасників провадження положення, що виражають і визначають найістотніші властивості провадження, вимоги до правил і способу діяльності, насамперед, органів і службових осіб, які ведуть кримінальне провадження, та є гарантіями забезпечення дотримання прав, свобод, законних інтересів

тих учасників провадження, які залучаються до нього, а в підсумку – виконання завдань кримінального провадження [3, с. 39].

Фундаментальні напрацювання в розвиток теорії процесуальних засад (принципів) вніс М. М. Михеєнко, який відносив до них найбільш загальні, вихідні положення, ідеї, які мають фундаментальне значення для кримінального процесу, визначають його спрямованість, побудову в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів; виражають панівні в державі політичні і правові ідеї, які стосуються завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних провадженнях; вони повинні бути закріплені в нормах права; повинні діяти у всіх або кількох стадіях кримінального процесу і обов'язково в його центральній стадії – стадії судового розгляду; порушення будь-якого принципу означає незаконність рішення і обов'язково тягне за собою його скасування. Виходячи із вище викладеного, принципи (засади) кримінального провадження це закріплені в законі й панівні в державі політичні і правові ідеї щодо завдань і способу здійснення судочинства в кримінальних провадженнях, які визначають спрямованість і побудову кримінального процесу в цілому, форму і зміст його стадій та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень [2, с. 568-569].

Однією із засад кримінального провадження, що нашою хується на низку проблем під час її реалізації, на наше переконання, є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності.

Оскарження можливе як на окремій стадії кримінального провадження, у якій і вирішується скарга, так і на наступній. У стадії досудового розслідування, де найбільш чутливо зачіпаються права, свободи та інтереси осіб, оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора можливе з використанням двох порядків – відомчого і судового. Відомчий порядок розгляду і вирішення скарг полягає у вжитті керівником органу досудового розслідування, прокурором заходів щодо усунення порушень вимог законодавства. Судовий порядок оскарження реалізується шляхом подання відповідних скарг до слідчого судді, клопотань до суду під час підготовчого провадження та в апеляційному порядку [3, с. 90-91].

Якщо звернутися до чітких законодавчих постулатів, то із них слідує, що відповідно до частин 1-2 статті 24 КПК кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК.

Гарантується право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому КПК, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді.

У частині 1 статті 309 КПК України визначено, що під час досудового розслідування можна оскаржити в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;

7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;

8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;

9) арешт майна або відмову у ньому;

10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;

11) відсторонення від посади або відмову у ньому;

12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування.

Однак, провівши детальний аналіз цих та інших норм КПК доводиться констатувати частковий відступ законодавця від таких унормованих положень, як безперешкодне право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності. По-перше, визначення в чинному КПК вичерпного переліку рішень слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку під час досудового розслідування та імперативна вказівка на те, що скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають, і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді, є досить спірними, як на нас кроком законодавця.

Із даного приводу, як резонно відзначає О. Г. Яновська, треба враховувати, що стаття 24 КПК гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень суду в порядку, передбаченому КПК України. Керуючись принципом забезпечення доступу до правосуддя, єдиним критерієм, який дає можливість визначити, які судові рішення можуть бути оскаржені до суду та хто саме має право на таке оскарження, має бути обмеження конституційних прав і свобод громадян [6, с. 10-11].

Хоча у юридичній літературі висловлено і полярні точки зору. Так, С. Слинко вважає, що сповна демократичними є положення нового КПК України щодо оскарження не лише рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора, а й слідчого судді. Особливість цієї процедури, на погляд цього дослідника, полягає у тому, що її здійснюють лише в апеляційному порядку [5]. Із такою, доволі оптимістичною позицією, досить важко погодитися в силу вже висловлених вище та наступних аргументів.

По-друге, ряд процесуалістів цілком аргументовано тлумачать припис процесуального закону про те, що скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді згідно з правилами ст.ст. 314–316 КПК (ч. 2 ст. 303 КПК), як обов'язок захисника оскаржувати усі без винятку незаконні, на його погляд, рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, а предметом розгляду під час підготовчого провадження залишати тільки ті із них, які на даному етапі кримінального провадження не втратили актуальності. Таке оскарження, до речі, є однією з необхідних вимог при зверненні до Європейського суду з прав людини – «використання усіх національних засобів захисту». Скарга – це основане на законі звернення учасника кримінального провадження до органів держави і службових осіб, уповноважених на її прийом, розгляд та вирішення, з приводу порушення прав, свобод і законних інтересів особи, допущеного органами і службовими особами, які здійснюють кримінальне провадження, з вимогою про його усунення. Закон спеціально не містить вимог ані до форми, ані до змісту скарги. І це, окрім усього іншого, створює сприятливі умови для їх подання і є одним із засобів, який додатково гарантує свободу оскарження.

Але за загальним правилом скарга на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час досудового розслідування обов'язково має бути письмовою, викладеною в тій послідовності, в якій скаржник вважає за необхідне, проте з обов'язковим наведенням обґрунтування і чітко, у точній відповідності до закону сформульованою вимогою. Звичайно ж, вона має містити усі необхідні реквізити [4, с. 14-15].

Висновки. Отже, забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності є однією із загальних засад кримінального провадження, яка унормована у чинному КПК. Її реалізація нашою вважається на низку як практичних проблем, так і законодавчих колізій, які суттєво ускладнюють реалізацію цієї засади кримінального провадження. Тому зусилля науковців і практиків повинні бути спрямовані на напрацювання реальних, оптимальних механізмів реалізації громадянином своїх конституційних прав в цілому, та в кримінальному провадженні, зокрема.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. Г. Засади верховенства права та законності кримінального провадження в плані здійснення захисту [Текст] / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – № 3(28). – 2013 – С. 4-9.
2. Грошевий Ю. М. Вибрані праці [Текст] / Ю. М. Грошевий; упорядники О. В. Капліна, В. І. Маринів. – Х. : Право, 2011. – 656 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар [Текст] / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
4. Попелюшко В. О. Оскарження захисником рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора [Текст] / В. О. Попелюшко // Адвокат – №10 (145). – 2012. – С. 12-15.
5. Слинко С. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування / С. Слинко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/blog/2014/03/16/61607-oskarzhennya-rshen-dj-chi-ezdyalnost-pd-chas-dosydovogo-rozslidivannya>.
6. Яновська О. Г. Інститут оскарження на стадії досудового розслідування [Текст] / О. Г. Яновська // Адвокат. – №1 (148). – 2013. – С. 10-13.

Басистая И. В. Отдельные особенности реализации принципа уголовного производства – обеспечение права на обжалование процессуальных решений, действий или бездействия

В данной статье рассмотрен ряд проблем как законодательного урегулирования, так и практической реализации принципа уголовного судопроизводства – обеспечение права на обжалование процессуальных решений, действий или бездействия. При этом определено, что усилия ученых и практиков должны быть направлены на наработку реальных, оптимальных механизмов реализации гражданином своих конституционных прав в целом, и в уголовном производстве, в частности.

Ключевые слова: *принципы уголовного производства, досудебное расследование, следователь, прокурор, следователь судья, уголовное преступление, уголовное производство, процессуальные действия, бездействие, обжалование процессуальных решений.*

Basysta I. V. Individual features of the implementation of the principles of criminal production – ensuring the right to appeal procedural decisions, actions or inaction

This article discusses a number of issues as the legislative regulation and practical implementation of the principle of criminal proceedings – the right to appeal against the procedural decisions, acts or omissions. At the same time it is determined that the efforts of scientists and practitioners should be directed to the real operating time, the best mechanisms for implementing the constitutional rights of a citizen of their own in general and in criminal proceedings, in particular.

Key words: *principles of criminal proceedings, pre-trial investigation, the investigator, Prosecutor, investigating judge, criminal offence, criminal proceedings, procedural acts, omissions, appeal against procedural decisions.*

